

VSEVOLOD IVANOVIC MARKEVIČ, *Pozdnie tripolskie plemena severnoj Moldavii*, Editura Știința, Chișinău, 1981.

Volumul are în total 194 pagini, împărțite în: introducere, 10 capitole și concluzii.

În introducere se amintește că prima descoperire referitoare la cultura Tripolie, din nordul R.S.S. Moldovenești, s-a făcut cu circa 75 ani în urmă, la Petreni. Sint apoi menționate meritele regretatei T. S. Passek, ale elevilor săi și altor specialiști de la Kiev, Moscova și Chișinău în cercetarea culturii.

Din 1953, autorul volumului a început cercetările arheologice de suprafață în ținuturile din nordul R.S.S. Moldovenești și pînă în prezent a descoperit peste 300 așezări tripoliene.

În partea finală sint înșirate numele altor arheologi sau specialiști din domenii auxiliare arheologiei care au participat la cercetările din regiune și au contribuit prin observațiile lor la rezolvarea unor probleme importante (de ex. tipurile de cereale cultivate în vechime).

Cap. I — *Istoricul studierii complexelor tripoliene tirzii din nordul Moldovei. Mediul natural*. Prima descoperire și cercetare prin săpături sistematice a unei așezări tripoliene tirzii din zonă a fost cea de la Petreni, studiată în 1902 și 1903 de către E. von Stern. După aceea sint prezentate cercetările făcute de Česlav Ambrojevici și de N. N. Moroșanu. Se subliniază că în ținuturile dintre Prut și Nistru, în perioada 1918—1940, s-au făcut prea puține cercetări arheologice. Activitatea s-a intensificat mult după 1950 prin cercetările colectivului condus de T. S. Passek. Sint înșirate în continuare toate așezările tripoliene tirzii descoperite pînă în prezent în nordul R.S.S. Moldovenești. Merită reținute unele concluzii ale capitolului, anume că în prezent este posibil să se precizeze mai amănunțit numărul și elementele specifice fazelor tirzii tripoliene. După părerea lui V. I. Markevič perioada respectivă a durat aprox. 500—600 ani, ceea ce corespunde cu circa 10—12 tipuri de complexe cronologice. Pe temeiul cercetărilor sale autorul a reușit să definească 8 tipuri clare și altele cîteva care necesită să fie cunoscute mai bine.

În a doua parte a capitolului sint prezentate caracteristicile reliefului R.S.S. Moldovenești și în încheiere, pe temeiul analizelor sporopolinice și a celor de paleofaună, se arată că în perioada studiată zona era silvostepă cu vegetație și faună bogate, inclusiv în

specii de animale dispărute între timp din cauza activității oamenilor, mai cu seamă a defrișărilor.

Cap. II. *Complexele tripoliene tirzii din nordul Moldovei. Caracterizarea generală*. În cadrul capitolului autorul descrie pe scurt fiecare din complexele tripoliene tirzii cunoscute în regiune. Remarcăm că încă din descrierea primului complex se vorbește despre locuințe tripoliene (respectiv cucuteniene) cu cîteva încăperi și cu etaj și se precizează elementele constructive. Subliniem că la vest de Prut, în așezările cucutenice, corespunzătoare în timp, încă nu s-au găsit astfel de locuințe, deși considerăm că este firesc ca ele să existe. Cea de-a doua așezare descrisă de autor este cea de la Petreni. Prin cercetările din ultimii ani s-a constatat pe baza analizei unor fotografii aeriene că așezarea amintită era alcătuită din circa 500 locuințe dispuse în cercuri concentrice, cu ulițe regulate între ele (circulare și radiare). În perioada de maximă întindere a așezării de la Petreni, în cuprinsul ei au trăit circa 4 000 de persoane. Sistemizarea riguroasă a așezării, ca și numărul foarte mare (pentru acea vreme) al locuitorilor presupune un înalt grad de organizare social economică a comunității de la Petreni, desigur și probleme complicate de conducere și aprovizionare cu alimente. În lucrare se pune problema existenței unor centre tribale „administrative” ale comunităților tripoliene tirzii.

Ținem să subliniem că — după toate probabilitățile — și pe teritoriul de la vest de Prut, trebuie să existe astfel de așezări centre tribale, ca un fel de „orașe”, din aceeași perioadă, dar ele încă nu au fost descoperite.

În așezarea Varvarovka VIII s-au cercetat cîteva locuințe din cele circa 200 delimitate. Sint construcții cu cîte 2—3 încăperi, cu cuptoare și lavițe. Ceramica este bogată și are decor pictat. Pe multe vase sint reprezentate diferite animale stilizate. O altă așezare, Varvarovka XV, a fost cercetată în parte. S-au dezvelit resturile unor locuințe probabil cu etaj și cu pereții zugrăviți cu alb sau cu roșu.

Din descrierea altor așezări similare reținem și existența unor avînd șanțuri de apărare și uneori valuri de pămînt (de ex. așezarea de la Costești IV).

În partea finală a capitolului este descrisă necropola de la Vîshvatînî, de pe malul stîng al Nistrului. Autorul mai prezintă pe scurt și stațiunea de la Glavan I, unde, prin aplicarea metodei paleomagnetice, s-au delimitat resturile a 151 locuințe tripoliene.

Cap. III. *Problemele cronologiei complexelor tripoliene tîrzii din nordul Moldovei.* La începutul capitolului sînt prezentate diverse păreri referitoare la perioada de sfîrșit a culturii Tripolie. Prima periodizare importantă a fost aceea a T. S. Passek, care a împărțit cultura Tripolie în fazele: timpurie — A, mijlocie — B, și tîrzie — γ și C, iar acestea din urmă au fost subîmpărțite în B I și B II, C I și C II, apoi γ I și γ II. Mai tîrziu unele din problemele periodizării au provocat discuții. În principal, se discută dacă toate aceste faze și etape aparțin sau nu culturii Tripolie. Sînt înscrise apoi păreri pro și contra.

În stadiul actual al cercetărilor, după părerea autorului, se poate arăta că perioada tîrzie a culturii Tripolie îi corespund 500—600 de ani și este normal ca între diversele așezări să existe deosebiri evidente. Cunoșcînd un număr considerabil de stațiuni tripoliene tîrzii din nordul R.S.S. Moldovenești, pe multe din ele le-a cercetat personal prin săpături, autorul consideră că perioada poate fi împărțită în 9 tipuri. În privința succesiunii lor sînt expuse datele de ordin stratigrafic și tipologice pentru fiecare tip. Se au în vedere: ceramica, dar și tipurile de locuințe și alte elemente ale culturii materiale.

În partea finală a capitolului sînt prezentate datele pe baza analizelor de C 14 ale complexelor tripoliene tîrzii și ale celor cucerțiene corespunzătoare din țara noastră. Capitolul se încheie printr-un tabel comparativ în care sînt incluse tipurile definite de V. I. Markevič în nordul R.S.S. Moldovenești pentru perioada tîrzie a culturii Tripolie și anume: Călărăși, Caracușani, Petreni, Varvarovka, Cuculei, Badragi, Corpaci (?), Brînzani, Costești, Gordinești, datate între cca 3150 și cca 2500 î.e.n. Pe tabel sînt trecute pentru comparație și unele așezări de la vest de Prut.

Cap. IV. *Așezări, fortificații, locuințe.* Capitolul începe cu o interesantă analiză a poziției așezărilor tripoliene din zona studiată și se critică faptul că în literatura de specialitate sovietică s-a acordat prea puțină atenție evoluției tipurilor de așezare din punctul de vedere al poziției. Menționăm totuși că T. S. Passek a analizat în lucrările sale problema. Pe baza cercetărilor sale autorul subliniază că în perioada timpurie a culturii Tripolie, majoritatea stațiunilor erau situate pe terase joase și nu aveau nici un sistem de apărare. La noi, încă din timpul fazei Precucuteni II sînt așezări fortificate. În perioada mijlocie a culturii Tripolie, a crescut

mult numărul așezărilor aștate pe locuri înalte, înconjurate de maluri abrupte și întărite prin șanțuri de apărare și prin valuri de pămînt.

Situația s-a schimbat radical în perioada tîrzie a culturii, erau preferate locuri înalte, mărginite de pante abrupte situate la confluența unor văi. În etapa γ I și C II majoritatea stațiunilor ocupau poziții întărite natural pe locuri stîlcoase, pe ridicături înalte, mărginite cu maluri prăpăstioase. O parte din ele erau prevăzute cu șanțuri și valuri de apărare. Se remarcă faptul că în timpul tipului Brînzani III, pe lîngă așezările fortificate, în vecinătate, pe pante line (ca și în cazul multor stațiuni de tip Gumești) se aflau cele deschise, locuitorii cărora, în caz de pericol, se refugiau în zona fortificată („acropolă”). Reținem și ideea că aceste stațiuni fortificate sînt atestate, în principal, în nordul R.S.S. Moldovenești, ceea ce indică, după părerea autorului, o perioadă în care se produceau atacuri dinspre nord.

În paragraful următor sînt descrise elementele specifice șanțurilor (cu secțiunea în V) și a valurilor de apărare.

O problemă importantă este aceea a sistematizării unor așezări. Astfel, cea de la Petreni era alcătuită din aproape 500 de locuințe, dispuse în zece cercuri concentrice, avînd în mijloc o piață (un loc liber). Se consideră că în așezare au viețuit circa 4000 de persoane. Sistematizarea construcțiilor, necesitatea unei mari cantități de hrană și altele duc la necesitatea unei organizări sociale complexe, la o anumită concentrare a puterii în mîna unei instituții a conducătorilor. În alte așezări se constată că locuințele erau amplasate în grupuri mici (de la 2 la 6), ceea ce reflectă o organizare puțin deosebită, pe grupuri familiale. În fiecare locuință, dacă ținem seama de dimensiuni și de numărul vetrelor, trăia cîte o singură familie. Atunci cînd așezările erau pe înălțimi oamenii mai înții nivelau sau chiar terasau terenul pe care urmau să construiască locuințele.

În partea a doua a capitolului sînt expuse date cu privire la modul cum erau construite locuințele tripoliene tîrzii. Pe baza a numeroase observații autorul demonstrează că locuințele analizate erau de suprafață; de formă dreptunghiulară, prevăzute cu etaj secund. Pereții se făceau din pari, împletitură de nuiele și lipitură de lut, iar acoperișul, în două ape, din stuf sau din paie. Sînt descrise apoi amănunțit vetrele, cuptoarele și celelalte amenajări interioare.

Cap. V. *Unelte și arme.* Sînt prezentate categoriile de unelte lucrate din silex, piatră șlefuită, os și corn. Atrage atenția paragraful referitor la pumnalele de os, considerate de unii cercetători drept arme, de alții ca unelte servind la jupuirea animalelor vîinate.

Obiectele de aramă sînt puține, fiind reprezentate prin topoare plate trapezoidale, printr-un topor cu brațele „în cruce”, de tip Jászladány, varianta Brad. Toate aceste piese masive provin sigur din ateliere aflate în vestul Moldovei sau din Transilvania.

Cap. VI. *Prelucrarea lemnului, pieilor, lînii. Îmbrăcămintea și încălțăminte.* Sînt descrise metodele de prelucrare a lemnului și utilizarea lui la construcții, la realizarea unor unelte și minere. Urmează datele despre prelucrarea pieilor, problemele torsului și țesutului. Mai interesant este paragraful despre îmbrăcămintea și încălțăminte purtătorilor culturii Tripolie. Diverso reprezentări pictate pe vasele de lut ars redau chipuri de femei îmbrăcate în rochii lungi, pînă la genunchi, adesea cu un fel de franjuri la partea inferioară. Datele despre încălțăminte sînt puține. Se menționează un fel de cizme de tipul mocasinilor, mai înalte în față și mai scurte în spate. S-au folosit și un fel de opinci. În legătură cu îmbrăcămintea bărbaților se semnalează folosirea unui fel de mantie, petrecută peste umăr.

Cap. VII. *Olăritul.* Autorul analizează felurile tipuri de pastă ceramică folosite. Ținînd seama de unele elemente întîmplătoare din amestecul pastei (sîmburi de cireș, boabe de grâu) se ajunge la concluzia că vasele de lut erau pregătite în timpul verii sau la începutul toamnei. În continuare sînt descrise modurile cum erau modelate vasele tripoliene tirzii. În principal ele se făceau din fîșii de cele mai multe ori pe suporturi ce puteau fi rotite încet sau, către sfîrșitul perioadei, chiar pe un fel de roți de olar, cu rotire încetă, cu mîna, pe care acele comunități se consideră că le-au cunoscut pe calea contactelor cu triburile din ținuturile de la nord de Caucaz.

Cu prilejul săpăturilor din așezarea de la Varvarovka VIII, în locuința nr. 3 s-a găsit atelierul unui olar, cu diferite unelte și cu un cuptor de ars oale. În mijlocul încăperii respective se afla oale unui par gros, care a servit drept ax unei piese ce era rotită. Pe aceasta se modelau vasele. Urmează descrierea amănunțită a unor cuptoare de olar descoperite în diferite stațiuni tripoliene. Ele sînt de tip evoluat, fiind alcătuite din două încăperi suprapuse, despărțite printr-un grătar găurit din loc în loc pentru a lăsa aerul cald să ajungă în camera de ardere a vaselor.

Cap. VIII. *Gospodăria.* Numeroase descoperiri și cercetări sistematice au dus în ultimii 15 ani la îmbogățirea deosebită a datelor referitoare la diferitele aspecte ale activităților economice ale membrilor comunităților tripoliene tirzii.

Agricultura: În cazul săpăturilor se găsesc adesea — dacă sînt urmărite cu atenție — boabe de grâu, de mei și de alte plante, cultivate de oamenii neolitici. Sintetizînd

aceste date se poate arăta că erau cultivate cereale (patru tipuri de grâu, ovăz), plante leguminoase (de ex. mazărea), plante textile (în și cîneapă), ca și unii pomi (prunul) și vița de vie. Toate acestea li permit autorului să afirme, spre deosebire de părerile formulate pînă acum, că purtătorii culturii Tripolie, în perioada tirzie, practicau o agricultură complexă, reprezentată prin: cultivarea ogoarelor, grădinărit și prin cultivarea unor livezi și vii modeste.

Pe bază de experimente se arată care au fost metodele folosite la destelenirea pămîntului și prelucrarea lui. Printre altele se menționează și folosirea unui tip de plug primitiv. Analizele făcute în laboratoare și experimentele de pe teren l-au dus pe autor la constatarea că acele pluguri primitive au putut fi utilizate numai pe terenuri deja destelenite. O concluzie importantă este aceea că încă din acea perioadă se ajunsese la cultivarea unor ogoare cu un singur tip de cereală (de ex. grâu).

Cresterea vitelor: În privința acestei ocupații, ce juca un rol de seamă în economia tripolieneilor, dispunem de cantități foarte mari de oase de animale domestice. Sînt documentate pe baza determinărilor făcute de specialiștii în paleofaună, oase de: bovine, ovicaprine, cai, porci, cîini și de găini. În tot cursul perioadei au predominat procentual bovinele, urmate de ovicaprine și de cai. Aceștia din urmă au fost folosiți nu numai pentru carne și tracțiune, ci și la călărie, după cum o dovedesc psaliile găsite în unele așezări tripoliene și cucuteniene. Atrage atenția descoperirea în două așezări a oaselor de gîină domestică. Pe un vas cu decor pictat găsit la Brlnzeni III sînt reprezentate cîteva păsări, unele seamănă cu găinile, altele par a reda gîște (?).

Vînatărea: Avea un rol destul de important contribuind la completarea cantității de carne necesare comunităților. Sînt înscrise numeroase specii de animale vînaute, unele dispărute din fauna ținuturilor studiate. Este interesantă mențiunea că vînatărea se practica și cu ajutorul cîinilor de vînatăre, după cum o indică unele reprezentări pictate pe vase.

Pescuitul: Este dovedit în principal prin oase de pești mari: de somn (unele de la indivizi de peste 20 kg) și de crap (pînă la 10 kg greutate).

Culesul: Este oglindit prin numeroase valve de scoici și prin amprente de boabe, prin boabe sau sîmburi carbonizați, păstrați de la diferite fructe. Este amintită problema folosirii în acea perioadă a ghindei, nu numai pentru hrana porcilor, ci și de către oameni, după cum o dovedesc unele descoperiri.

Cap. IX. *Organizarea socială și reprezentările ideologice.* Autorul a analizat planurile generale ale unor așezări cercetate prin săpă-

turi în întregime și a ajuns la concluzia că în perioada tripoliană tirzie se constată, în cadrul stațiunilor, grupuri de cîte 2—5 locuințe separate și în același timp o modificare a tipului de locuință, căci s-a trecut treptat de la cele compuse din cîteva încăperi la locuințe cu o singură încăpere, în care trăia cîte o singură familie. Existența grupurilor de locuințe amintite duce la concluzia că în organizarea socială s-a ajuns la marea familie patriarhală, faptul este confirmat prin descoperirile din morminte. Cele de bărbați fiind mult mai bogate decît cele de femei. De asemenea, în mormintele tumulare în centru erau îngropați șefii militari și conducătorii marilor familii, în timp ce restul membrilor din comunitate erau înhumați în jur, spre marginile movilelor.

Reprezentări ideologice: Ținînd seama de studii etnografice amănunțite, comparate cu situații din perioada analizată, autorul este de părere că în cadrul triburilor tripoliene tirzii au existat șamani, fără ca aceștia să aibă o poziție deosebită în societate.

Urmează prezentarea plasticii antropomorfice. Autorul împarte figurinele în trei categorii deosebite: schematice, convențional realiste și realiste.

Din prima categorie fac parte numai așa numitele piramide.

Cea de-a doua categorie este bogată numeric. Majoritatea pieselor redau un personaj în picioare, numai cîteva sînt semi-șezînde sau așezate pe un fel de scaun. Cele mai multe figurine sînt feminine, cele masculine sînt rare. Figurinele reflectă cultul fertilității.

În paragrafele următoare autorul prezintă diferite păreri personale sau ale altor specialiști despre simbolistica ornamentelor de pe ceramica tripoliană, dovedind existența — după părerea sa — a unui adevărat panteon în cadrul manifestărilor magico-religioase. Se semnalează și o scenă de dans, redată prin pictură pe un vas, similar „paparudelor”, evident legat de invocări pentru ploaie. Au existat și alte dansuri de genul horei, la care participau numai femei.

S-au descoperit și unele obiecte care dovedesc că se practicau unele jocuri destul de complicate, cum este de exemplu jocul cu arșcele.

Problemele referitoare la ritul funerar sînt tratate în partea de sfîrșit a capitoului. Spre deosebire de alți specialiști, autorul este de părere — sîntem cu totul de acord cu el — că problemele ritului funerar al purtătorilor culturii Tripolie, respectiv Cucuteni, încă nu au fost analizate cum trebuie, datorită faptului că nu s-au făcut cercetări sistematice, în acest sens. Drept dovadă amintește că în ultimii ani, în nordul R.S.S. Moldovenești, s-au găsit întimplător mai multe morminte de acest tip. Analiza ritului funerar se bazea-

ză în lucrare pe necropola de la Vîhvatînți. Este o necropolă plană din care s-au dezvelit și studiat 61 morminte de înhumăție neolitice. O parte din ele (14) aveau la suprafața veche a solului cîte un cerc de pietre, indicînd de regulă cîte un mormînt, rar cîte două. Deasupra altor 13 morminte s-a găsit cîte o piatră sau o lespede mai mare. Scheletele zăceau între 1,10 și 2,10 m adîncime, în gropi de formă rectangulară, cu colțurile rotunjite. Scheletele erau orientate, în majoritatea cazurilor, cu craniul către: N, NE și E. Cele mai multe s-au găsit în poziție chircită, pe partea stîngă, cu palmele puse în dreptul obrazului. Unele erau întinse pe spate, dar cu picioarele îndoită căzute sau așezate pe stînga. În cele mai multe morminte se aflau vase (în total 130) cu decor pictat și alte 100 vase modelate din pastă amestecată cu cochilii sau valve pisate, ornamentate cu șnurul. Într-un mormînt se puneau de regulă între 2 și 5 vase. Într-unul singur s-au găsit 11 vase.

Drept inventar în mormintele bărbaților s-au aflat diferite obiecte: săpăligi, piese de silex, un topor de luptă, un pumnal de os. Mormintele femeilor cuprindeau mai ales vase, doar într-unul s-au găsit două fusaiole și o valvă de scoică. În mormintele de copii se aflau diverse obiecte de silex. Subliniem că lângă scheletele de fete erau și figurine feminine de lut ars, cu semnificația să asigure fecunditatea lor în „lumea de apoi”.

Cap. X. *Relațiile triburilor tripoliene tirzii din nordul Moldovei cu triburile din ținuturile vecine.* Astfel de contacte sînt reflectate prin diferite vase avînd forme sau ornamente specifice altor culturi vecine, prin unele tipuri de unelte de silex, de piatră șlefuită sau de aramă. Mai întîi sînt amintite unele contacte dintre comunitățile tripoliene tirzii și cele ale culturii vaselor cu gîtul în formă de pîlnie, care viețuiau în estul Poloniei. Este semnalată în context descoperirea Hortensiei Dumitrescu care arată că unele forme de vase ale acelei culturi se întîlnesc în complexe din faza Cucuteni A—B de la Traian.

Importantă este descoperirea dintr-un tunul cercetat lângă satul Bursuceni. În movilă, la bază s-au găsit trei morminte specifice, în privința ritualului, culturii Iam-naia din stepele nord pontice. Într-unul din morminte se aflau depuse două vase tripoliene tirzii, din etapa Brînzei III. Se dovedesc astfel atît legăturile dintre cele două grupuri de comunități, cit și contemporaneitatea lor. În continuare autorul se referă la unele contacte cu comunitățile culturilor Tiszapolgar și Bodrogkeresztur, cu care alți specialiști nu sînt de acord. Apoi sînt semnalate unele elemente care ar indica relații cu comunități din perioada bronzului timpuriu din estul Bulgariei anume cu perioada stratului Ezero

XII. O parte a contactelor cu comunitățile culturilor vecine se explică prin bogăția deosebită în silex a zonei studiate. Obiecte din silex cenușiu provenit din zăcămintele aflate în preajma Nistrului, din nordul R.S.S. Moldovenești, au ajuns să fie răspindite pe o rază de peste 100 km în jur.

Concluzii. Sint sintetizate pe scurt datele principale prezentate pe larg în diferite capitole ale volumului.

Sinteza la care ne-am referit reflectă un efort deosebit din partea autorului pe de o parte în efectuarea a numeroase cercetări arheologice de suprafață, ceea ce a dus la cunoașterea densității populației respective din zonă și pe de altă prin executarea unor

săpături sistematice în unele din obiectivele descoperite, ceea ce i-a permis să elaboreze periodizarea lor judicioasă, cit și precizarea elementelor specifice fiecărui tip. Se cuvine să subliniem și colaborarea strânsă dintre autor și specialiștii din diverse domenii, ceea ce a făcut posibilă aprofundarea multor probleme importante (de ex. în privința cultivării plantelor și altele).

Prin bogăția datelor volumul constituie o reală și valoroasă contribuție la cunoașterea evoluției istorice a comunităților tripoliene tirzii din nordul R.S.S. Moldovenești.

Eugen Comșa

SILVIU SANIE, *Civilizația romană la est de Carpați și romanitatea pe teritoriul Moldovei (sec. II î.e.n. — III e.n.)*. Editura Junimea, Iași, 1981, 264 p. și 72 planșe în text.

Studiilor de valoare ale colegilor din capitala istorică a Moldovei, cu a căror publicare editura „Junimea” se poate mândri, li se adaugă de curind cel al lui Silviu Sanie, cercetător harnic binecunoscut specialiștilor din țară și străinătate. Volumul este închinat memoriei profesorului Nicolae Gostar, pe care nu încetăm a-l regreta ca savant și mentor al unei serii întregi de cercetători ai antichității, autorul însuși aflându-se printre aceștia ca elev și colaborator merituos.

Utilitatea unui asemenea studiu pentru înțelegerea sintezei daco-romane nu poate fi pusă la îndoială — autorul o subliniază și el, dealtfel, în „Cuvânt înainte” — ; să reținem însă din acest *argumentum* principiul care a guvernat alcătuirea volumului, gândindu-ne că măsura criticilor de fond pe care i le-am putea aduce, pentru a se bucura de un cit mai just echilibrat, va trebui să țină seama de ceea ce autorul și-a propus : „Locul privilegiat al extremului sud în paginile cărții este justificat de rolul ce-l atribuim acestei zone unde populația autohtonă a fost romanizată, focar de romanizare cu însemnătate pentru un spațiu mai întins al Moldovei” (p. 8; s.n.). Cu alte cuvinte, o analiză serioasă nu poate începe fără o cit mai profundă cunoaștere a vieții respectivei zone de iradiere.

Pentru început, consider necesar să urmărim organizarea conținutului. După cuvântul înainte, abrevieri și bibliografia selectivă, se înșiră capitolele : I. Istoriografia. A. Considerații asupra izvoarelor scrise despre populația Moldovei în sec. I î.e.n. — III e.n. B. Istoriografia problemei relațiilor romane cu populația dacică de pe teritoriul Moldovei. C. Aspecte ale romanității în Moldova în operele unor istorici și arheologi (p. 13—14).

II. Relațiile cu lumea romană în perioada anterioară cuceririi Daciei. Importuri romane. A. Ceramica : B. Obiecte de metal ; C. Obiecte de sticlă și camee ; Concluzii (p. 46—74). III. Teritoriul roman din sudul Moldovei în lumina săpăturilor de la Barboși. A. Începuturile stăpânirii romane în sudul Moldovei ; B. Complexele romane de la Barboși : a) *Castellum*, castru și așezarea civilă ; b) Unitățile militare ; c) Necropola ; d) Inscriptii pe piatră ; e) Țigle, cărămizi și olane ștamplate ; f) Inscriptii pe ceramică ; C. Continuitatea dacică în mediul roman ; a. Ceramica dacică ; b. Ceramica romană din locuințele cu materiale dacice și romane și din alte complexe ; Ceramica comună ; Ceramica *terra sigillata*, tipare, medalioane și ceramica lucrată în tehnica barbotinei ; c. Concluzii asupra coabitării daco-romane (p. 75—111). IV. Cultura materială în sudul roman și în lumea daco-carpică. A. Amfore ; B. Opaște ; C. Produse de metal ; D. Considerații asupra circulației monetare (p. 128—201). V. Culte și credințe antice în sudul Moldovei (p. 202—224). VI. Considerații finale (p. 225—228). Un rezumat în limba engleză și îndici pe materii încheie o carte bine prezentată grafic (p. 250—255 și 257—264), în care ilustrația bogată și de calitate (minus mare parte din fotografii, reproduse neglijent,) dispusă mai ales la urma capitolelor, servește textul pînă în majoritatea detaliilor.

Conținutul primei părți din capitolele întinse referitoare la izvoarele scrise este în general judicios și complet, probând prudență și nuanțare în interpretarea surselor. Contribuțiile personale valoroase ale lui S.S. în acest din urmă domeniu sînt în mai multe rînduri marcate — fapt nu numai firesc, dar